

De Vrede van Breda en de Europese traditie van vredesverdragen

Randall Lesaffer

(Tilburg University/K.U. Leuven)

De Republiek en de groei van de Europese traditie van vredesverdragen

In geen enkele periode van de Europese geschiedenis hadden vredesverdragen zo'n belang voor de politieke organisatie van het continent als in de anderhalve eeuw tussen de Vrede van Westfalen (1648) en het Congres van Wenen (1815). De internationale politiek van die tijd werd gekenmerkt door voortdurende competitie tussen de Europese mogendheden, waarbij relatief korte periodes van oorlog en vrede elkaar afwisselden. Hoewel er een diversiteit aan redenen was waarvoor vorsten en republieken ten strijde trokken, kan men de meeste oorlogen terugvoeren tot drie vormen van conflicten: dynastieke twisten over grondgebied en troonopvolging, geschillen over handelsstromen en koloniale conflicten. Omdat bij vele oorlogen meer dan twee grootmachten waren betrokken, hadden vredescongressen en -verdragen vaak het karakter van algemene, Europese bijeenkomsten en akkoorden die constitutief waren voor een nieuwe Europese politieke ordening. Vredescongressen zoals die van Westfalen (1648), Nijmegen (1678-1679), Rijswijk (1697), Utrecht (1713), Wenen (1738), Aken (1748), Parijs (in 1763 en in 1783) en Wenen (1814-1815) hertekenden de landkaart van Europa hertekend en stelden de machtsverhoudingen tussen de grote spelers bij.¹

De vredesverdragen van de late 17de en de 18de eeuw zijn niet alleen belangrijke bronnen voor de diplomatieke geschiedenis. Ze documenteren als weinig andere teksten de ontwikkeling van het volkenrecht. Het eerste wat opvalt wanneer men de vredesverdragen van deze anderhalve eeuw ter hand neemt en vergelijkt met deze van de voorgaande periode, is de toegenomen lengte. Waar de vredesverdragen van de Late Middeleeuwen vrij kort waren, groeiden ze tussen pakweg 1450 en 1700 uit tot juridische instrumenten van enkele tientallen artikelen en bladzijden. Bovendien hebben vele van de verdragsclausules een hoog technisch-juridisch gehalte.

Deze groei van de massa aan *jus post bellum* – het recht over het herstel van vrede na oorlog of, kortweg, vredesrecht – laat zich gemakkelijk verklaren. Terwijl oorlog tijdens de Late Middeleeuwen vooral

¹ Andreas Osiander,

werd gezien als een gewapend treffen tussen twee of meerdere vorsten en hun vazallen en legers – wat wreedheden en plunderingen ten aanzien van burgers niet uitsloot –, veranderde het oorlogsconcept tijdens de 16de en 17de eeuw langzamerhand naar dat van een botsing tussen twee staten die elkaar met alle middelen bestreden. Daardoor werd oorlog een meer omvattend en ontwrichtend gebeuren. De staat mobiliseerde zijn onderdanen, bondgenoten, economische en financiële middelen en was erop uit die van de vijand zoveel mogelijk te schaden. In tegenstelling tot wat voordien het geval was, namen oorlogspartijen aan het begin van een oorlog een reeks maatregelen die de normale betrekkingen tussen de betrokken landen stopzetten. Zo konden de onderdanen die zich op vijandig grondgebied bevonden worden uitgewezen of gearresteerd, werden hun goederen aangeslagen en hun tegoeden genaast; diplomaten werden soms uitgewezen en vaak volgde er een geheel of gedeeltelijk handelsverbod. Omdat oorlogen meer omvattend werden, moesten vredesverdragen dat ook worden. Waar de onderhandelaars van middeleeuwse vredesverdragen zich konden beperken tot enkele artikelen die een einde stelden aan de vijandelijkheden en de onderliggende geschillen oplosten, moesten de diplomaten van de 17de eeuw zich buigen over de juridische gevolgen van de maatregelen die tijdens de oorlog waren genomen alsook over het herstel van normale, vreedzame relaties. Dit alles had niet alleen belang voor de heersers en het staatsapparaat, maar had impact op het leven van grote groepen van onderdanen, zoals soldaten, eigenaars van onroerend goed in vijandig gebied, handelaars en scheepseigenaars, internationale bankiers, en meer algemeen de bevolking van de grensgebieden of gebieden die aan de vijand werden overgedragen. Meer dan getuigen van de grote politiek te zijn vertellen de vredesverdragen van de Nieuwe Tijd het verhaal van hoe oorlog en vrede ingrepen in het dagelijkse bestaan van honderdduizenden.

Tussen de 16de en de vroege 18de eeuw ontstond een vaste traditie van Europese vredesverdragen en vredesrecht. Vredesverdragen waren doorgaans het resultaat van langdurige en complexe onderhandelingen. Precies omwille van deze complexiteit baseerden diplomaten zich op oudere verdragen. Verdragsclausules werden van verdrag naar verdrag gekopieerd, waarbij vooral werd onderhandeld over de wijzigingen aan de vroegere tekst. Op die manier ontstonden kettingen van clausules die gaandeweg werden gestandaardiseerd. Uit deze praktijk groeide een massa aan min of meer stabiel Europees vredesrecht over een veelheid aan onderwerpen zoals oorlogvoering, religie, handel, scheepvaart en private eigendom.²

² Jörg Fisch; Randall Lesaffer, *Europa: een zoektocht naar vrede? 1453-1763 en 1945-1997* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1999); idem, 'Peace Treaties and the Formation of International Law', in Bardo Fassbender en Anne Peters (eds.), *Oxford Handbook of the History of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2012) 71-94.

In de vorming van een Europese traditie van vredesverdragen speelde de Republiek der Verenigde Provinciën een centrale rol tussen het begin van de 17de en dat van de 18de eeuw. Daarvoor zijn drie verklarende factoren. Ten eerste was de Republiek als voormalig onderdeel van de Bourgondische en Habsburgse Nederlanden mede-erfgenaam van twee tradities van verdragen die historisch bepalend waren voor de vroege ontwikkeling van de Europese traditie in de late 15de en vroege 16de eeuw: die van de vredes- en handelsverdragen rond de Noordzee en de grote Spaans-Franse vredesverdragen. Ten tweede is er de rol van de Tachtigjarige Oorlog. De Vrede van Munster van 1648 die een einde maakte aan dit conflict en het Twaalfjarig Bestand van 1609 waarop Munster was gebaseerd hebben een bijzondere betekenis voor de ontwikkeling van het vredesrecht aangaande de teruggave van geconfisqueerde private eigendommen, vooral van onroerende zaken. Zowel de lange duur van de oorlog waarbij bepaalde gebieden meermaals van bezetter wisselden als het feit dat het conflict als een burgeroorlog begon noodzaakten zeer gedetailleerde regelingen inzake private landeigendom. Deze hebben een grote invloed gekend op latere Europese vredesverdragen. Ten derde is er de rol van Den Haag en de Republiek als een draaischijf van de Europese diplomatie in de late 17de en vroege 18de eeuw. Het was in de vredesconferenties van Nijmegen, Rijswijk en Utrecht dat het klassieke Europese vredesrecht in vaste banen werd gegoten.³

Wat betekende vrede bij de Vrede van Breda?

De Vrede van Breda van 31 juli 1667 neemt in de groei van dit Europees vredesrecht een wat aparte plaats in door het bijzonder karakter van de oorlog. De meeste grote oorlogen werden minstens voor een goed deel uitgevochten omwille van betwistingen over gebieden in Europa. Bovendien vond de strijd doorgaans in eerste instantie op land plaats. De inzet van de Tweede Engelse Zeeoorlog, net als de voorgaande en de navolgende, waren daarentegen handelsposities en koloniale bezittingen. Bovendien was het een echte zeeoorlog in de zin dat de vijandelijkheden uitsluitend op zee plaatsvonden of vanop zee werden gelanceerd. De verdragen die in Breda werden onderhandeld waren wat de algemene clausules betrof gebaseerd op de zich vormende algemene Europese traditie, maar hun belangrijkste directe bronnen waren de Vrede van Westminster van 5 april 1654⁴ aan het einde van de Eerste Engelse Zeeoorlog en het

³ Randall Lesaffer en Erik-Jan Broers, 'Private Property in the Dutch-Spanish Peace Treaty of Münster (30 January 1684)', *Zeitschrift für Historische Forschung, Beihefte* 45 (2011) 165-96.

⁴ Clive Parry, *Consolidated Treaty Series* (231 vols., Dobbs Ferry: Oceana, 1969-1981), 3, 225 (verder CTS).

Verdrag van Whitehall van 14 september 1662.⁵ In dit laatste verdrag bevestigde de Stuart-koning Karel II (1661-1685) het merendeel van de bepalingen uit het Verdrag van Westminster dat door het republikeinse regime onder Thomas Cromwell (1649-1658) was gesloten. Bovendien bevatte het verregaande nieuwe afspraken waarbij de beide mogendheden zich ertoe engageerden elkaars rebelse onderdanen op geen enkele wijze te helpen of asiel te verlenen maar elkaar bij te staan in de strijd tegen degenen die erop uit waren het regime van de ander te destabiliseren. De meeste van deze afspraken kwamen letterlijk of bijna letterlijk terug in de Vrede van Breda. Zo was er een artikel dat bepaalde dat iedereen die hulp of onderdak zou verlenen aan rebelse onderhorigen van het andere land als verrader zou worden beschouwd. Ook zou hij zijn onroerende goederen verliezen.⁶ Aan de Vrede van Breda werd een geheim artikel toegevoegd, dat ook al in 1662 werd aangenomen, waarbij de Republiek er zich toe verplichtte degenen die betrokken waren bij de executie van Karel I (1625-1649), de vader van Karel II, aan Engeland uit te leveren.

Zoals bij bijna alle vredescongressen van de 17de en 18de eeuw waarbij meer dan twee partijen waren betrokken, werd de vrede neergelegd in een reeks van bilaterale verdragen tussen de respectieve oorlogvoerende landen. De zogenaamde Vrede van Breda bestond uit drie vredesverdragen en één handelsverdrag. De drie vredesverdragen werden gesloten tussen de Britse monarchie aan de ene kant, en aan de andere kant de Republiek en zijn twee bondgenoten, Frankrijk en Denemarken.⁷ Londen en Den Haag sloten nog een verdrag over handel en scheepvaart in vredes- en oorlogstijd.⁸

In de hiernavolgende bladzijden worden enkele clausules van het Brits-Nederlandse vredesverdrag uitgelicht. Doel daarbij is aan te tonen wat ‘vrede sluiten’ werkelijk betekende in de 17de eeuw. Vele van de clausules zijn typerend voor vredesverdragen van die tijd. Waar dit niet het geval is zal het worden aangegeven.

Het eerste artikel van het verdrag tussen Karel II en de Republiek stelde in algemene termen dat er tussen de partijen voor de toekomst vrede, vriendschap en bondgenootschap zou gelden. Het gebruik van de termen vriendschap (*amicitia*) en bondgenootschap (*confederatio*) in een vredesverdrag was niet ongewoon en vaak voegde het weinig toe. In dit specifiek verdrag was de term bondgenootschap echter bewust gekozen. De belangrijkste praktische invulling ervan betrof de strijd tegen politieke tegenstanders van de beide regimes. Maar het verdrag omvatte ook een opvallende bepaling die stelde dat de vloten en gewapende schepen van beide mogendheden elkaars schepen zouden beschermen tegen aanvallen op

⁵ 7 CTS 193.

⁶ Arts. 13 en 17 van het Verdrag van Breda tussen Karel II en de Staten-Generaal, 10 CTS 231.

⁷ 10 CTS 215 en 10 CTS 287.

⁸ 10 CTS 255. Shavana Musa behandelt dit in haar bijdrage tot deze bundel.

zee zolang zij dezelfde koers volgden. Tegen de achtergrond van de constante strijd tussen de Oost- en West-Indische compagnieën van beide landen in niet-Europese wateren leest dit als een nobel maar weinig reëel verlangen.⁹

In het eerste artikel werd de vrede 'onschendbaar' genoemd. In de Franse en Deense verdragen was sprake van 'voortdurende' of 'eeuwige' (*perpetua*) vrede. In het licht van het feit dat vredesverdragen in de praktijk vaak slechts enkele jaren standhielden lijkt ook dit een vrome wens. Maar juridisch had de term een reële betekenis. Onder het volkenrecht van die tijd sloot een onschendbare of eeuwig vrede niet de belofte in dat de beide partijen nooit meer oorlog tegen elkaar zouden voeren. Het engagement beperkte er zich toe dat zij nooit meer oorlog zouden voeren omwille van geschillen die het verdrag regelde. Met andere woorden, een eeuwig vrede putte niet het recht uit om oorlog te voeren met de verdragspartner, maar alleen om dit te doen op grond van dezelfde redenen als waarover de vorige oorlog werd gevoerd en waarvoor het verdrag in een oplossing voorzag. Vandaar dat Europese regeringen wanneer ze ten oorlog trokken tegen een land waarmee ze een vredesverdrag hadden doorgaans omstandig uitlegden dat ze de bepalingen van het vredesverdrag respecteerden, en bij voorkeur argumenteerden dat de tegenstanders dit reeds had gebroken, zoals Karel II die in zijn oorlogsverklaring van maart 1672 beweerde dat de Republiek de Vrede van Breda op meerdere punten had geschonden.¹⁰

Zoals bij de meeste vredesverdragen kunnen de meer specifieke clausules van het Bredase verdrag in drie groepen worden ingedeeld. Ten eerste waren er de eerder politieke clausules die de geschillen waarover de partijen oorlog voerden oplosten. Ten tweede waren er de bepalingen die een einde aan de oorlog stelden en de juridische gevolgen over wat tijdens de oorlog gebeurde regelden. Deze artikelen zijn als het ware op het verleden gericht. Ten derde waren er de artikelen die de vreedzame relaties voor de toekomst regelden, zoals met betrekking tot de handel. Omdat dit een handelsoorlog betrof overlappen de eerste en derde categorie elkaar grotendeels bij de Vrede van Breda.

Buiten de handelsbepalingen, die ook gedeeltelijk in het tweede Brits-Nederlandse verdrag van 31 juli 1667 werden opgenomen, was het aantal 'politieke' artikelen in de Vrede van Breda zeer beperkt. Het verdrag bevestigde de toegeving die de Republiek al in Westminster had gedaan dat Nederlandse gewapende schepen die op de zeeën rond de Britse eilanden, zoals het Kanaal, Britse marineschepen tegenkwamen de vlaggenroet zouden brengen. Dit hield een vage vorm van erkenning in van de Britse

⁹ Art. 28.

¹⁰ In *A General Collection of Treaty of Peace and Commerce, Manifestos, Declarations of War, and other Publick Papers, from the End of the Reign of Queen Anne to the Year 1731* (London: Knapton etc., 1732), vol. 4, 254-8.

aanspraken op soevereiniteit over deze wateren. De Britse eis om de visserij te belasten werd niet gehandhaafd.¹¹

Belangrijk was artikel 3. Dit artikel stipuleerde dat beide mogendheden alle territoria zouden behouden die ze vóór of tijdens de oorlog op elkaar hadden veroverd. Onder deze op het eerste zicht onschuldige toepassing van het beginsel 'uti possidetis' school het compromis waarbij de Britse monarchie haar veroveringen in Nieuw Nederland, met Nieuw Amsterdam, en de Republiek haar veroveringen in Suriname mochten behouden. Het betekende ook dat de VOC Pulo Run, een eiland in de Oostelijke Indiën dat het volgens de verdragen van 1654 en 1662 had moeten overdragen aan haar Engelse concurrent – een bepaling die nooit was uitgevoerd – kon behouden.¹² In het handelsverdrag werd de Akte van Navigatie die de Nederlandse vaart op de Britse eilanden sterk beperkte gedeeltelijk versoepeld, met name voor de handel uit en naar Duitsland.¹³ Dit was een majeure Britse concessie die voor de Nederlandse raid op Medway in juni 1667 nog onmogelijk was gebleken.

Zoals zowat alle vredesverdragen van de Nieuwe Tijd bevatte de Brits-Nederlandse Vrede van Breda, onder de tweede categorie clausules, een amnestie. Artikel 3 veegde de spons over alle vijandige acties en hun gevolgen. Dit hield in dat de beide partijen de fictie aannamen dat alle vijandige handelingen door het oorlogsrecht waren gedekt en dat geen van de partijen, noch hun onderdanen of bondgenoten, op enige manier wraak kon nemen, noch teruggaaf noch vergoeding voor geleden schade kon bedingen. Juridisch gesproken kwam dit op een confiscatie van private rechten van de eigen onderdanen neer. Alle goederen van burgers of soldaten die waren verwoest, beschadigd of meegenomen waren verloren; het recht om schadevergoeding te vragen werd opgegeven.

In het Verdrag van Breda werd dit algemeen gevolg van de amnestiebepaling op een ongebruikelijke manier verder geëxpliciteerd. Artikel 4 stipuleert dat alle schepen, lading en roerende zaken die waren buitgemaakt of in beslag waren genomen verloren waren voor de benadeelde eigenaar en in eeuwige eigendom toebehoorden aan degene die ze had genomen. Vooral de vermelding van schepen en lading is significant omdat ze uitsloot dat benadeelde eigenaren alsnog soelaas zouden krijgen voor de admiraliteiten en prijsrechtbanken. Deze boden in normale omstandigheden al eens een uitweg om onder de amnestiebepaling uit te komen en alsnog goederen terug te krijgen. Nog meer opvallend is de verwijzing dat de amnestie ook gold voor de periode vóór de oorlog. Het is een erkenning voor het feit dat de vijandelijkheden, eerst buiten en dan binnen Europese wateren, al vóór de formele

¹¹ Art. 19.

¹² Art. 5 stelde dit ook letterlijk.

¹³ Art. 2 van het handelsverdrag.

oorlogsverklaring begonnen waren. Bovendien had de regering van Karel II aan het einde van 1664 de inbeslagname van Nederlandse schepen in Britse havens bevolen.

Artikel 5 ging nog een stap verder. Daarin werd het akkoord uit het verdrag van 1662 om claims over schadegevallen die zich hadden voorgedaan tussen de Vrede van Westminster – of 1659 voor de Oostelijke Indiën - en 1662 wel te behandelen opgeheven. Daardoor werd de periode van amnestie voor aanvallen op elkaars scheepvaart en koloniale handel, die normaal alleen tijdens oorlogstijd gold, uitgebreid tot aan het voorgaande vredesverdrag. Hiermee werd de feitelijke toestand van constante gewelddadige competitie tussen de koloniale handelscompagnieën *post factum* gelegitimeerd. Voor het toekomstig gedrag van de compagnieën beloofde dit weinig goeds.

Artikel 7 bepaalde de datum waarop het recht buit te maken ophield. Buit die na een bepaalde datum zou worden gemaakt moest worden teruggegeven. Deze datum was per regio verschillend. Op die manier werd het feit in rekening gebracht dat het maanden kon duren voor alle handelsposten en scheepskapiteins in de Oostelijke en Westelijke Indiën op de hoogte zouden zijn van de vrede. Zo'n regeling was niet ongevoelen maar de regeling van Breda, die grotendeels was overgenomen uit het Verdrag van Westminster, was uitzonderlijk goed uitgewerkt.

Een laatste belangrijke bepaling over de afwikkeling van de oorlog die vooral voor handelaars en scheepseigenaren van belang was betrof de kaapvaart. Deze legale vorm van zeeroverij speelde een grote rol in de Engelse Zeeoorlogen. Artikel 8 bepaalde dat alle bestaande represaille- en kaperbrieven werden nietig verklaard en dat al wie zich na de data voorzien in het voorgaande artikel nog zou inlaten met kaapvaart tegen onderdanen van de andere verdragspartij gehouden zou zijn tot compensatie.

Met dit alles ging het Verdrag van Breda zeer ver in het toedekken van alle oorlogshandelingen en de erkenning van het buitrecht, zowel tijdens als – wat de scheepvaart en koloniale handel betrof – vóór de oorlog. Standaard in vredesverdragen was een clause die op de amnestie en het behoud van buitgemaakte goederen een uitzondering maakte. Doorgaans bevatten vredesakkoorden een artikel dat de teruggave bedong van door de vijand geconfisqueerde of bezette onroerende zaken – land en gebouwen – en schulden. Breda bevatte deze uitzonderingen niet. Voor onroerende zaken was dit gezien het maritiem karakter van de oorlog weinig relevant, maar voor schulden is het een opvallende weglating.

Naast handelaars en scheepseigenaars was er nog een andere categorie van onderdanen voor wie het verdrag één cruciale bepaling met betrekking tot de oorlog omvatte. Artikel 10 voorzag in de vrijlating van alle gevangenen. Dit kon zowel op krijgsgevangenen als gearresteerde burgers slaan. Dit artikel is minder vanzelfsprekend dan men kan denken. Hoewel een dergelijke bepaling vanaf de 16de eeuw steeds frequenter voorkwam, botste het met het aloude recht om losgeld te vragen. Het artikel stipuleerde

immers dat de gevangenen geen losgeld zouden moeten betalen, maar wel de door hen gemaakte schulden – zoals voor levensonderhoud – moesten vergoeden.

De artikelen met betrekking tot de toekomstige verhoudingen betroffen, buiten enkele gebruikelijke algemene bepalingen, voornamelijk twee onderwerpen. Naast de afspraken rond rebelse onderdanen waren dit handel en scheepvaart. Een deel van deze clausules waren opgenomen in het afzonderlijke verdrag voor handel en scheepvaart, maar de meer algemene bepalingen stonden in het vredesverdrag zelf. Naarmate de 17de eeuw verder vorderde werd het in toenemende mate gebruikelijk om een afzonderlijk verdrag voor handel en scheepvaart te sluiten. Op dit punt is Breda een voorloper. Artikel 18 voorzag in algemene termen in het herstel van het vrije verkeer van personen en goederen. Het stipuleerde dat de onderdanen van beide landen in elkaar Europese gebieden konden reizen, verblijven en handel drijven onder dezelfde rechtsregels en fiscale voorwaarden als alle buitenlanders. Deze primitieve vorm van het statuut van ‘meest begunstigde natie’ was niet nieuw. De niet-Europese gebieden, waar een handelsmonopolie gold, waren ervan uitgesloten. Artikel 32 voorzag dat, zelfs in geval van een nieuwe oorlog, schepen en roerende zaken van vijandelijke onderdanen niet konden worden aangeslagen. Ze kregen zes maanden om hun bezittingen veilig te stellen. In tegenstelling tot wat vaak in vredesverdragen het geval was stipuleerde het Verdrag van Breda niet dat vijandige ordenen zelf ook niet konden worden vastgehouden en tijd zouden krijgen om te vertrekken¹⁴. Deze clause, of gelijkaardige uit andere verdragen, bood weinig reële bescherming omdat men bij een nieuwe oorlog vaak beweerde dat het verdrag niet meer gold omdat de tegenpartij het gebroken had. Artikel 31 voorzag in de voorwaarden, inclusief een uitgebreide procedure, die gevolgd moest worden vooraleer een verdragspartij in de toekomst nog represaille- of kaapbrieven kon uitreiken aan de eigen onderdanen. Dit kon alleen in geval er een rechtsinbreuk was gepleegd door de onderdaan van het ene land tegen de andere, de benadeelde op manifeste wijze een normaal proces was geweigerd door de rechtbanken van het land van de dader én de benadeelde een beroep had gedaan op de eigen overheid om alsnog genoegdoening te verkrijgen van het land van de dader.

De invloed van Breda

¹⁴ Art. 26 dat een garantie biedt tegen arrestatie buiten de normale rechtsgang lijkt niet voor oorlogstijd te gelden.

Rest de vraag of de Vrede van Breda of bij uitbreiding de ketting van verdragen die uit de drie Engelse Zeeoorlogen voortkwamen – naast de verdragen van Westminster, Whitehall en Breda is dat nog dat van Westminster van 19 februari 1679 –,¹⁵ iets toevoegden aan de algemene traditie van het Europese vredesrecht. Het antwoord is bevestigend.

Vooreerst waren de Brits-Nederlandse verdragen waren belangrijke voorbeelden voor de opsplitsing van het vredesproces in twee verdragen: een algemeen vredesverdrag en een gedetailleerd verdrag over handel en scheepvaart. In Breda werden beide verdragen nog tegelijk onderhandeld en getekend, maar later zou het gebruikelijk worden dat de vredes- en handelsverdragen ook in de tijd van elkaar werden losgekoppeld, waarbij de vrede al werd getekend terwijl het handelsakkoord nog niet was onderhandeld. Daardoor kom men de vaak complexe handelsafspraken overlaten aan specialisten en er de tijd voor nemen zonder dat dit oorlog verlengde. In zekere zin was dit ook al in Breda het geval. Het handelsverdrag van 31 juli 1667 was een voorlopig verdrag dat werd getekend in afwachting van meer volledig akkoord. Dat kwam er met het verdrag van 17 februari 1668.¹⁶

Verder, zoals onder meer blijkt uit de Frans-Nederlandse en de Frans-Britse Vredesverdragen van Rijswijk van 20 september 1697, zijn er drie artikelen die geschiedenis schreven. Dit betreft het artikel over de diverse termijnen die golden in diverse regio's van de wereld vooraleer een verdrag in werking treedt (artikel 7), de clause over het verlenen van nieuwe represailles en kaapbrieven (artikel 31) en het hierboven niet besproken artikel over vrijstelling van tollens en andere rechten van schepen in moeilijkheden die aanlopen in de havens van de verdragspartij (artikel 25).¹⁷ Hoewel de beginselen die erin vervat waren niet nieuw waren, was het de uitwerking van Breda die de latere praktijk sterk beïnvloedde.

¹⁵ 13 CTS 123.

¹⁶ 10 CTS 441; Stephen Neff, 'Peace and Prosperity: Commercial Aspects', in Randall Lesaffer, ed., *Peace Treaties and International Law in European History. From the End of the Middle Ages to World War One* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 365-82, 368-9.

¹⁷ 21 CTS 347 en 409.